

Հանրապետության հանրահումքային ներուժը չի պատկանում միայն ներկա սերունդին, և այդ պատճառով օրենսդրական դաշտի կատարելագործումը պետք է ապահովվի, որ համաժողովրդի գների կտրուկ աճը համաշխարհային շուկայում և տնտեսվարող սուբյեկտների հետաքրքրությունների ավելացումը խթան չհանդիսանա համաժողովրդի անմիջապես արդյունահանման համար:

Հայաստանի Հանրապետությունում շահագործվող և շահագործման տրվող հանքավայրերի մեծ մասը ուսումնասիրվել և հետախուզվել է ՀԽՍՀ երկրաբանական վարչության կողմից, և այդ հանքավայրերի շահագործման տեխնիկա-տնտեսական չափանիշները, որոնք հաստատվել են 20 տարի առաջ, չեն համապատասխանում և ընդունելի չեն ներկայիս քաղաքական և տնտեսական իրավիճակին: Այդ պատճառով անհրաժեշտություն է առաջանում վերագնահատման, և իրավական դաշտը պետք է պարտադրի հանքավայրերի համալիր գնահատում և օգտագործում, որը կնպաստի արդյունահանման ընթացքում նվազագույն կորուստների, իսկ վերամշակման ընթացքում օգտակար մասի առավելագույն ստացման:

Իրավական դաշտը պարտադրում է նախկինում գնահատված հանքավայրերի վերագնահատում, որի ընթացքում նախկինում գնահատված տեխնիկա-տնտեսական տվյալները փոխվում են միայն տեխնիկական բազայի և օգտակար բաղադրամասերի գներով, այսինքն արդյունքում իրականացվում է պաշարների քանակի տեխնիկական փոփոխություն: Անհրաժեշտ է հանքավայրերի շահագործման ընթացքում ակնկալվող եկամուտները իրենց իրական արտացոլումն ունենան հանքային իրավունքի պայմանագրային պարտավորությունների մեջ, որոնք էլ կարտացոլվեն երկրի հարկաբյուջետային համակարգի կազմավորման գործընթացում:

Երկրաբանական աշխատանքների ընթացքում հանքավայրերում օգտակար համաժողովրդի ոչ լիարժեք գնահատումը հանգեցնում է վիթխարի կորուստների, որոնց արժեքը կարող է մույնիսկ գերազանցել կորցված քաղաքականության արժեքին:

Այսինքն հանքավայրերի վերագնահատումը շատ կարևոր նշանակություն ունի ոլորտի կայուն զարգացման համար, և այն պետք է համապատասխանի ներկա տնտեսական պահանջներին:

Ներկայումս երկրի մետալուրգիական համակարգը վերազինված չէ ժամանակակից տեխնոլոգիայով, որը հնարավորություն չի տալիս արդյունահանել հիմնական հանքանյութից բացի մի շարք օգտակար ռեսուրսներ, որոնք գոյություն ունեն գրեթե բոլոր հանքավայրերի պաշարներում:

Մեր երկրի օգտակար համաժողովրդի վիճակի տարեկան վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հաստատված պաշարները տարեցտարի կրճատվում են, մինչդեռ միջազգային պրակտիկայում, չհաշված արդյունահանվող օգտակար քաղաքականության ծավալները, պաշարները աճում են մոր հանքավայրերի երկրաբանական ուսումնասիրությունների հաշվին:

Հայաստանի Հանրապետությունում երկրաբանական ուսումնասիրություններն իրականացվում են մեկ ընդհանուր փուլով՝ միավորելով մի շարք փուլեր, որի արդյունքում դուրս են մնում հանքավայրերի ուսումնասիրության տարբեր փուլերում իրականացվող երկրաբանական, տեխնիկա-տնտեսական վերլուծությունների իրական արդյունքները, այսինքն տեղի է ունենում թերի ուսումնասիրություն:

Ուսումնասիրության ժամանակ խնայելով որոշ ֆինանսական միջոցներ՝ և՛ պետությունը, և՛ ընդերք շահագործողները կարող են մեծ կորուստներ ունենալ, որի արդյունքում տուժվում է և՛ պետությունը, և՛ շահագործողները:

Հանքային ուսումնասիրությունը պետք է բաժանվի տարբեր փուլերի, որի արդյունքում կստացվի պաշարների ճիշտ գնահատականը:

Երկրի հանքարդյունաբերական ոլորտի հեռանկարային զարգացմանն ուղղված միջոցառումների ներդրումը թույլ կտա կանոնակարգել ընդերքօգտագործման բնագավառը՝ բարձրացնելով ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը մոր մակարդակի վրա, որը հանդիսանում է տնտեսության զարգացման կարևորագույն խնդիրներից մեկը:

ԷԴՊԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՍ Մ.Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի հայցորդ

ԸՆԴԵՐՔՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ընդերքօգտագործումը Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայումս կարգավորվում է մի շարք նորմատիվ-իրավական ակտերով, որոնց մեջ կենտրոնական տեղ է գրավում «Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին օրենսգիրքը» ՀՕ-456-Ն ՀՀ օրենքը, որն ընդունվել է 2002թ. նոյեմբերի 6-ին (այսուհետև ընդերքի մասին օրենք): Վերջին տարիներին տնտեսական հարաբերությունների փոփոխված պրակտիկան վկայում է օրենսդրության հիմնովին բարեփոխման անհրաժեշտության մասին՝ պահանջելով մոր օրենսդրական որոշումներ:

Գործող օրենսդրությունը բավարար չափով հաշվի չի առնում մոր քաղաքացիական, տնտեսական իրավիճակը: Այն պետք է ընդունելի լինի արդի տնտեսաիրավական, քաղաքական, հասարակական պահանջներին՝ պաշտպանելով և՛ պետությանը, և՛ քաղաքացիների, և՛ ընդերքօգտագործողների շահերը: Օրենքը պետք է խթանի շուկայական հարաբերությունների զարգացմանը՝ իրավահավասար պայմաններ ստեղծելով բոլոր շահառու կողմերի համար:

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունները իրենց էությամբ տնտեսական դրամաապրանքային հարաբերություններ են:

Ընդհանուր առմամբ ընդերքօգտագործման հարցում բնորոշ է վարչաիրավական կարգավորման մեթոդները: Ընդերքօգտագործողների և պետության հարաբերությունները կառուցվում են իմպերատիվ արգելքների

և թույլտվությունների հիման վրա, որի հետևանքով էլ տեղի չի ունենում շուկայական հարաբերությունների զարգացում ընդերքօգտագործման ոլորտում:

Համաձայն գործող կանոնադրության՝ Հայաստանի Հանրապետության տարածքի սահմաններում ողջ ընդերքը, ներառյալ անդրերկրյա տարածությունը և նրանում պարունակվող օգտակար հանածոները, էներգետիկ այլ ռեսուրսները հանդիսանում են պետական սեփականություն: Ընդերքի տեղամասերը չեն կարող պատկանել քաղաքացիների, իրավական անձանց, քաղաքապետարանների, այսինքն չեն կարող հանդիսանալ առուվաճառքի, նվիրատվության, գրավի առարկա կամ օտարվի այլ ձևով: Ընդերքի տեղամասերը տրվում են օգտագործման օրենքում նշված նպատակներով:

Ընդերքի օգտագործումը ձևակերպվում է հատուկ թույլտվությամբ՝ լիցենզիայով: Ընդ որում ընդերքօգտագործողների իրավունքներն ու պարտականություններն առաջանում են լիցենզիայի պետական գրանցման պահից. նման գրանցում իրականացնում է կառավարության լիազորված պետական մարմինը:

Ընդերքի մասին օրենքի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացություն անել այն մասին, որ ընդերքօգտագործման ոլորտում լիցենզավորումը կրում է ոչ միայն իրավահաստատող, այլև իրավաձևավորող բնույթ: Սակայն լիցենզիան իր էությանը ունի հիմնական իրավահաստատող նշանակություն: Ընդերքի տեղամասերի օգտագործման համար այլ հատուկ պայմանագրերի կնքում անհրաժեշտ չէ:

Այսպիսով պետությունը սահմանել է ընդերքի համար իրավունքների ստացման վարչաիրավական կարգ: Եվ պետք է համաձայնվել այն եզրակացության հետ, որ ընդերքի մասին օրենքի վերլուծությունը, մասնավորապես այն դրույթները, որոնք վերաբերում են օրենքների առաջացմանը, վկայում են այն մասին, որ այսօր Հայաստանում հաստատված է ընդերքօգտագործման հարաբերությունների վարչաիրավական կարգավորում:

Պետությունը միակողմանի ձևով տալիս է իրավունք և հաստատում ընդերքօգտագործման կանոնները: Բացի այդ, համաձայն Հայաստանի Հանրապետության ընդերքի մասին օրենքի 15-րդ հոդվածի, պետությունը կարող է նաև միակողմանի ձևով ժամկետից շուտ դադարեցնել, կանգնեցնել կամ սահմանափակել ընդերքօգտագործման իրավունքը: Դա կատարվում է լիցենզիա տրամադրող մարմնի որոշմամբ:

Բնականաբար իրերի նման դրությունը չի օժանդակում ընդերքօգտագործման իրավունքի համակարգի կայունությանը և տնտեսական հարաբերությունների զարգացմանը:

Բացի ընդերքի տեղամասերի օտարելու ուղղակի արգելքից օրենքը նաև էականորեն սահմանափակում է օգտագործման իրավունքների շրջման հնարավորությունները: Ընդերքի մասին օրենքի 13.1 հոդվածի համաձայն՝ նման իրավունքները չեն կարող փոխանցվել երրորդ անձի քաղաքացիա-իրավական գործարքների միջոցով, այդ թվում և իրավունքների փոխգիջման ձևով: Օրենքում նկարագրված իրավունքի փոխանցման այն քիչ դեպքերը կապված են իրավաբանական անձի գործունեության վերակազմակերպման պրոցեսի կամ դադարեցման հետ:

Ընդերքօգտագործման պայմանների խախտումների համար պատասխանատվության չափերը ևս կրում են առաջնահերթ հասարակաիրավական բնույթ: Ընդերքօգտագործման ժամանակ վնասի չափը որոշվում է հենց պետության կողմից (հոդված 61.7): Պետության հասցրած կոստի փոխհատուցումը կատարվում է Հայաստանի Հանրապետության բյուջե մուտք կատարելով (ընդ որում օրենքը չի նախատեսում նման վճարումներ պահանջելու դատական կարգը):

Վերոհիշյալը հաշվի առնելով՝ ընդերքի մասին օրենսդրության մեծ փոփոխությունները առաջնահերթ պետք է դիպչեն իրավական միջոցին և մեթոդին, որն էլ կնպաստի կայուն տնտեսական հարաբերությունների զարգացմանը:

Վարչաիրավական համակարգի փոխարեն պետք է գան ընդերքօգտագործման քաղաքացիա-իրավական իրավունքների կարգավորումները: Սա իհարկե չի նշանակում քաղաքացիական իրավունքի նորմերի պարզ կիրառում՝ առանց հաշվի առնելու տվյալ հարաբերությունների առանձնահատկությունները: Անկասկած պետք է պահպանվեն էկոլոգիական, բնապահպանական և այլ հասարակաիրավական սահմանափակումները (օրինակ ընդերքի ամբողջական օգտագործումը): Ինչևէ, տնտեսության ոլորտում ընդերքը նախ և առաջ անշարժ գույք է, որը եկամուտ է բերում, իսկ ընդերքօգտագործման իրավունքը սեփականատիրական իրավունք է: Այս պայմանը պետք է որոշիչ դառնա նշված հարաբերությունների կարգավորման մոդելի ընտրության ժամանակ:

Ինչպես հայտնի է, քաղաքացիական իրավունքների և պարտավորությունների առաջացման առաջնահերթ հիմքը պայմանագիրն է: Այդ պատճառով օրենսդրության կատարելագործումը պետք է լինի պայմանագրային, մասնավոր իրավական սկզբունքների ներդրման ճանապարհով ընդերքօգտագործման հարաբերությունների մեջ:

Քաղաքագիտական բնույթի տարբեր պայմանագրերի ներդրումը հնարավորություն կստեղծի ընդերքօգտագործման հարաբերությունների էֆֆեկտիվ կարգավորման համար, թույլ կտա առավել օպտիմալ տնտեսաիրավական կապ տվյալ հարաբերությունների մասնակիցներին (օրինակ, կարելի է քննարկել, պետության սեփականության մեջ գտնվող ընդերքի տեղամասի վստահված կառավարման ներմուծման հարցը): Նաև պետք է հանել սահմանափակումները, կապված իրավունքների փոխանցման (գիջման) հետ երրորդ անձի. մասնավորապես, պետք է ընդերքօգտագործողին իրավունք տալ իր իրավունքը մտցնել որպես ավանդ իրավաբանական անձանց կապիտալի մեջ կամ գրավ դնել, օգտագործել այլ կերպ, կատարել այլ գործարքներ իրավունքների օտարմամբ:

Անցկացվելիք փոփոխությունները կօժանդակեն ընդերքի վրա կայուն համակարգի ստեղծմանը, որը առավելապես կհամապատասխանի ընդերքօգտագործողի և պետության հետաքրքրություններին:

Առանց կասկածի ընդերքի մասին օրենքը ենթակա է բազմակողմանի մշակման և քննարկման, սակայն փոփոխություններ մտցնելու անհրաժեշտությունը ընդերքօգտագործման օրենսդրության մեջ արդեն ակնհայտ է: